

Uloga bratovština na području istočnojadranske obale od 15. do 17. st.

Tušak, Dominik

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:851555>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

DOMINIK TUŠAK

**ULOGA BRATOVŠTINA NA PODRUČJU ISTOČNOJADRANSKE OBALE OD 15.
DO 17. STOLJEĆA**

Završni rad

Pula, rujan, 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

DOMINIK TUŠAK

**ULOGA BRATOVŠTINA NA PODRUČJU ISTOČNOJADRANSKE OBALE OD 15.
DO 17. STOLJEĆA**

Završni rad

JMBAG: 0303062845, redoviti student

Studijski smjer: jednopredmetni preddiplomski studij povijesti

Predmet: Istarska obitelj na razmeću srednjeg i ranog novog vijeka

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska srednjovjekovna i ranonovovjekovna povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Marija Mogorović Crljenko

Pula, rujana, 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Dominik Tušak, kandidat za prvostupnika povijesti, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 17. rujna 2021.

student

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Dominik Tušak dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom *Uloga bratovština na području istočnojadranske obale od 15. do 17. stoljeća* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 17. rujna 2021.

Potpis

SADRŽAJ:

Uvod.....	1
1.O bratovštinama.....	2
1.1 Povijest razvitka bratovština.....	4
1.2 Ustroj bratovština	5
1.3 Matrikule bratovština	7
2.Svečanosti i procesije	Error! Bookmark not defined.
3. Hospitali i karitativno djelovanje bratovština	Error! Bookmark not defined.
4. Gospodarsko djelovanje bratovština	13
5. Građevinska djelatnost bratovština	16
6. Politički utjecaj bratovština	18
Zaključak.....	21
Literatura.....	22

UVOD

Bratovštine su društveno-vjerske udruge laika, usko vezane uz župnu zajednicu, koje nastaju u Europi u srednjem vijeku čiji je cilj bio promicanje različitih aspekata pobožnosti i socijalne brige za svoje članove i zajednicu u skladu s kršćanskim načelima.¹ Budući da su bratovštine bile sveprisutne u srednjovjekovnom društvu, njihovi statuti i knjige računa postaju neizbježni izvori za proučavanje svakodnevnog života u srednjem i novom vijeku. Svojim djelovanjem bratovštine su se brinule za očuvanje i razvoj lokalnih običaja, uzdržavale su hospitale i brinule se o lokalnim crkvama.² Osim toga, bratovštine su bile zajednice koje su služile pučanima za organizaciju međusobne pomoći u trenucima kada ih je svjetovna vlast zanemarivala. U ovome radu opisati ću nastanak i pojavu bratovština na istočnojadranskoj obali, njihovo ustrojstvo, način rada i gospodarsko djelovanje. Dotaknut ću se tema karitativnog i političkog djelovanja bratovština, iz kojih se vidi koliko važnu ulogu su bratovštine imale u zajednici u kojoj je svjetovna vlast gotovo zanemarila marginalizirane osobe u društvu. Naposljetku ću se osvrnuti na brigu bratovština o crkvama i duhovnom životu svojih članova i čitave zajednice.

¹ Zrinka Novak, „Hvarska karitativna bratovština Milosrđa u ranome novom vijeku,“ *Historijski zbornik* vol. 64, br. 2 (2011): 377.

² Irena Benyovsky, „Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima,“ *Croatica Christiana periodica* vol. 22, br. 41 (1998): 138.

1. O BRATOVŠTINAMA

1.1 Povijest razvoja bratovština

Početke nabožnog i karitativnog udruživanja može se vidjeti već u samim početcima kršćanstva, kada su "pobožni ljudi" za vrijeme kršćanskih progona pokopali sv. Stjepana Prvomučenika.³ To je bilo jedno od prvih djela koje je potaknulo prve kršćane na organiziranje potpomaganja i promicanja kršćanskog bogoslužja.⁴ Razvoj bratovština u ranome srednjem vijeku nije moguće pratiti. Stara rimska *Collegia opificum*, koja su propala zajedno s Carstvom, održavala su se u istočnom dijelu Carstva. Ti antički kolegiji, kako navodi Migotti, djeluju politički, vjerski i socijalno, iz čega je vidljivo da su svojim radom bili jako slični srednjovjekovnim bratovštinama.⁵ Poznato je da su se na Apeninskom poluotoku u 6. st. počela osnivati slična društvena udruženja na vjerskoj osnovi, ali najjači razvitak bratovština u pravom smislu riječi započinje u 12. st. kada je komunalni život već cvjetao, posebno u Italiji i njoj susjednim zemljama.⁶ Osnivanjem prosjačkih redova, franjevačkoga i dominikanskoga, i djelovanjem flagelanata dolazi do preporoda kršćanskog života.⁷

Jedna od najstarijih bratovština na istočnoj obali Jadrana nastaje pod utjecajem flagelanata u Zadru, u crkvi sv. Silvestra 1215. godine.⁸ Flagelanti se na istočnoj obali Jadrana pojavljuju vrlo rano, pa su zato i prve bratovštine na istočnojadranskoj obali upravo flagelantske. Bratovštine bičevalaca se na istočnoj obali Jadrana spominju još u Dubrovniku, Stonu i Korčuli. Flagelantski pokret bio je sklon heretičkim učenjima, zbog čega papa Eugen IV. 1444. godine zabranjuje djelovanje flagelanata.⁹ Pokret se postupno počinje gasiti tijekom 16. stoljeća, a flagelantske bratovštine mijenjaju svoja imena u „bratovštine svetog milosrđa“ i „bratovštine dobre smrti.“ Isto tako mijenja se cilj

³ Mihovil Bolonić, „Bratovština sv. Ivana Krstiteljau Vrbniku (1323-1973),“ *Bogoslovska smotra*, vol. 43, br. 4, (1973), 460.

⁴ Ibid.

⁵ Branka Migotti, "Antički kolegiji i srednjovjekovne bratovštine; prilog proučavanju kontinuiteta dalmatinskih ranosrednjovjekovnih gradova, *Starohrvatska prosvjeta* vol. 3, br. 16 (1986): 179.

⁶ Benyovsky, „Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima,“ 137.

⁷ Ibid.

⁸ *HR-DAZD-335:Bratovštine u Dalmaciji 1406.-1866.Arhivski popis*, priredila: Tamara Šarić-Šušak, Zadar: Hrvatski državni arhiv, 2014, 3.

⁹ Benyovsky, „Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima,“ 140.

bratovština. Većina njih počinje se baviti karitativnim radom i dostojnim pokopom preminulih.¹⁰

Iako su bratovštine svojim djelovanjem ponajprije doprinosile širenju i podržavanju pobožnosti i vjerskoga života, povod njihovu osnutku nije bio isključivo religioznog karaktera. Mnoge bratovštine nastaju u komunama za vrijeme različitih prirodnih i društvenih nepogoda, kao što su epidemije, ratovi, požar, glad i sl. Tako u srednjem vijeku na istočnojadranskom prostoru ima puno bratovština koje su pod naslovom Duha Svetoga, sv. Antuna, sv. Roka, Milosrđa i dr. u socijalno-karitativnom kontekstu djelovale s posebnim zadatkom osnivanja i uzdržavanja hospitala za bolesne, nemoćne i starije, otkupom robova, davanjem miraza siromašnim djevojkama itd.¹¹ Međutim, najviše je bilo onih bratovština koje su gradile i uzdržavale crkve, uz što su istovremeno oblikovali kulturno-vjerski život svoje zajednice.¹²

Samovoljnim osnivanjem novih bratovština dolazi do čestih posezanja u područje crkvenoga starješinstva te je Crkva morala donijeti propise radi uvođenja reda i stege. Sinodom u Arlesu 1234. godine određeno je da bratovštine moraju u svemu biti podvrgnute biskupu koji odobrava njihovo osnivanje.¹³ Isto tako, svaka je bratovština trebala sastaviti svoj pravilnik (matrikula), kojega je biskup također trebao potvrditi. Kada se promatra razvoj bratovština, očito je da su se one razvijale pod utjecajem crkveno-pravnog sustava.¹⁴ Međutim, zbog autonomije koje su bratovštine imale ne smatraju se crkvenim ustanovama. Iako su u određenim trenucima u povijesti bratovštine bile podvrgnute crkvenoj ili svjetovnoj vlasti, uspjele su ostati nezavisne udruge od kojih je najveću korist imalo pučanstvo.¹⁵

Slična situacija dogodila se i za vrijeme zasjedanja Tridentskog koncila koji je trajao od 1545. do 1563. godine. Potaknuti protestantskom reformom, koja se javlja u Europi početkom 16. stoljeća, Tridentski koncil je donio mnogobrojne propise u svrhu

¹⁰ Ibid., 138.

¹¹ Novak, „Hvarska karitativna bratovština Milosrđa“, 378.

¹² Novak, „Hvarska Bratovština Sv. Duha“, 114.

¹³ Mirjana Sladonja, „Iz prošlosti Istarskih bratovština: Knjiga bratovštine sv. Roka (sv. Katarine i sv. Blaža) u Boljunu (1595. – 1663.),“ *Croatica Christiana periodica* vol. 27, br. 52 (2003): 75.

¹⁴ Alojz Štoković, „Statut bratovštine Presvetog Sakramenta iz Umaga (1555.g.),“ *Vjesnik Istarskog arhiva* vol. 4-5, br. 1994.-1995. (1998): 132.

¹⁵ Novak, „Hvarska karitativna bratovština Milosrđa“, 390.

revitalizacije crkvenog i vjerničkog života.¹⁶ Posttridentska Crkva stavljala je veliki naglasak na kršćansku dobrotu i milosrđe prema najpotrebnijima, a u tom duhu su počeli usmjeravati i rad bratovština. Ipak, u razdoblju između 16. i 18. stoljeća, Crkva se uporno trudila preuzeti potpunu kontrolu nad radom bratovština.¹⁷ Tridentskim koncilom još jednom je potvrđen zakon donesen na sinodu u Arlesu 1234. godine, prema kojem je biskup bio taj koji je odobravao osnutak bratovštine, a osim toga biskupova dužnost bila i nadziranje rada bratovština, te je trebao i povremeno posjećivati njihove hospitale.¹⁸

Osim Crkve koja je htjela dovesti bratovštine pod svoju kontrolu, svjetovna vlast je također nastojala nadzirati rad bratovština. Osim financijske moći koju su neke bratovštine posjedovale, svjetovna vlast se pribojavala snažnog utjecaja koji je gotovo svaka bratovština imala u svojoj lokalnoj zajednici.¹⁹ Za vrijeme svoje vladavine, Mlečani su uvidjeli da su bratovštine, osim što su bile savršen izvor prihoda, bile savršena protusila plemićkom stanovništvu koje se nerijetko bunilo protiv vlasti Mletačke Republike.²⁰ Sve do svoje propasti 1797. godine, Mlečani su donosili različite zakone kako bi zabranili biskupima i svećenicima bilo kakvo zadiranje u poslove bratovština, te su si na taj način osigurali mirno vladanje nad stanovništvom istočne obale Jadrana.²¹

1.2 Ustroj bratovština

Na čelu bratovština nalazili su se upravitelji bratovštine: gastaldi, župani, sudci i prokurator. Nerijetko su bratovštine imale više od jednog predsjedavajućeg, od kojih je svaki imao posebnu ulogu u radu bratovštine. Jedan primjer bratovštine koja je imala više od jednog župana bila je bratovština sv. Duha u Trogiru, koja je u 17. stoljeću odlučila da bratovštinu trebaju voditi dva župana.²² Osim župana, neke bratovštine su znale birati i suce i prokurate, što je primjerice bio slučaj u hvarskoj bratovštini Svetog Križa, čija se

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Sladonja, „Prošlost Istarskih bratovština,“ 75.

¹⁹ Novak, „Hvarska karitativna bratovština Milosrđa,“ 38.

²⁰ Irena Benyovsky, „Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku.“ *Povijesni prilozi* vol. 26, br. 32 (2007): 28.

²¹ Novak, „Hvarska karitativna bratovština Milosrđa,“ 380.

²² Benyovsky, „Uloga bratovštine Sv. Duha,“ 47.

uprava sastojala od dva gestalda, dva suca i dva prokuratora.²³ Većina bratovština na istočnoj obali Jadrana svoju upravu izabire na godišnjim skupštinama bratovštine, koje su se obično održavale na dan sveca zaštitnika bratovštine. Uprava je birana anonimnim glasanjem svih bratima, a njihova glavna obveza bila je briga o imovini bratovštine, što je podrazumijevalo vođenje knjige računa bratovštine.²⁴ Obično je župan bio taj kojemu su se povjeravali ključevi bratimske blagajne. Jednom godišnje u bratovštini Svih Svetih u Trogiru pregledavala se svota novca s kojom je župan imao pravo raspolagati, a maksimalno je smio potrošiti 10 dukata.²⁵ Župan je također imao obavezu jednom u godini zajedno sa sucima obići sve nekretnine koje je bratovština Svih Svetih posjedovala, kako bi se utvrdilo da je s njima sve uredi. Nakon isteka svojih dužnosti, župan je morao predati svu imovinu i sve obračune bratovštine.²⁶

Osim biranja uprave, bratovštine su anonimnim glasanjem odlučivale o prihvaćanju novih članova u bratovštinu. Postojale su i bratovštine čiji su članovi bili isključivo iz plemićkih redova. Primjer jedne takve bratovštine donosi Medved, kada spominje riječku bratovštinu Gospe Bezgrješne koja je prihvaćala samo plemićke građane, što je vidljivo iz imena udruge *Confraternita dei Nobili*.²⁷ Benyovsky navodi kako je u bratovštini Svih Svetih u Trogiru više od polovice bratima trebalo biti suglasno kako bi osoba postala članom bratovštine.²⁸ U Splitu su neke bratovštine također zahtijevale suglasnost natpolovične većine, dok se u drugim splitskim bratovštinama zahtijevala jednoglasnost članova.²⁹ Između ostalog, bratovštine su naplaćivale ulaznine i članarine. U Dubrovniku se cijena ulaznina kretala između jednog dinara i tri dukata, a isto toliko je iznosila i godišnja članarina, dok je ulaznina u hvarskoj karitativnoj bratovštini Milosrđa iznosila dva solida, a mjesečna članarina pola solida.³⁰ Zanimljivo je spomenuti da su na istočnojadranskoj obali postojale i bratovštine isključivo ženskog članstva u kojima su se

²³ Novak, „Hvarska karitativna bratovština Milosrđa,“ 398.

²⁴ Benyovsky, „Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima,“ 152.

²⁵ Benyovsky, „Uloga bratovštine Sv. Duha,“ 46.

²⁶ Ibid., 150.

²⁷ Marko Medved, „Bratovštine u augustinskoj crkvi i samostanu sv. Jeronima u Rijeci,“ *Croatica Christiana periodica* vol. 44, br. 85 (2020): 3

²⁸ Ibid., 152.

²⁹ Irena Benyovsky i Tatjana Buklijaš, „Bratovština i hospital sv. Duha u Splitu u srednjem i ranom novom vijeku,“ u: N. Budak (ur.) *Raukarov zbornik : zbornik u čast Tomislava Raukara* (2005): 9.

³⁰ Benyovsky, „Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima,“ 152.

članice nazivale sestrima. U njima su žene obnašale poslove vezane uz upravu bratovštine.³¹

1.3 Matrikule bratovština

Svaka bratovština imala je svoj zakonik, zvan statut ili matrikula, u kojem su se određivala prava i dužnosti članova, te navodila specifična pravila koja su se odnosila na lokalne običaje svake bratovštine. Najstariji očuvani statut na istočnojadranskoj obali je statut bratovštine Svetog Mihovila u Gružu iz 1290. godine.³² U početku su matrikule istočnojadranskih bratovština pisane na talijanskom ili latinskom jeziku. Ipak, u novom vijeku nastaju matrikule pisane na hrvatskom, ali su one puno rjeđe. Primjerice, bratovština Svetog Stjepana iz Grohote svoju je matrikulu iz 1679. godine napisala na hrvatskom jeziku ikavicom služeći se pravilima talijanskog pravopisa.³³

Na prvoj stranici matrikula nalazila su se imena članova osnivača bratovštine, a obično su bila popraćena kratkim odlomkom koji je naglašavao karakter i cilj djelovanja bratovštine. Primjerice, u prvom članku matrikule hvarske bratovštine Milosrđa iz 1579. godine utvrđuje se da su knez i biskup bili dužni imenovati šestero osoba koje će sačinjavati upravno tijelo bratovštine.³⁴ U nastavku članka piše kako su oni dužni posjećivati bolesne i nevoljne osobe i pritom ih trebaju privući na svetu ispovijed i pričest, a zatim osigurati im materijalnu pomoć ovisno o mogućnostima bratovštine. U ovom primjeru, kojeg donosi Novak, umjesto članova bratovštine prvo se navode biskup i knez koji su bili zaduženi za osnivanje hvarske bratovštine Milosrđa. Razlog tomu je bio taj što se ova bratovština osnovala nakon zasjedanja Tridentskog koncila na kojem je Crkva donijela zakon prema kojem je ona imala kontrolu nad radom bratovština. Osim Crkve, u tom razdoblju mletačka vlast dobila je kontrolu nad istočnojadranskom obalom, pa je jasno zašto su se hvarski knez i biskup našli na popisu osnivača ove bratovštine. Usprkos

³¹ Vilma Pezelj, „Žene u bratovštinama srednjovjekovnih dalmatinskih gradova,“ *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* vol. 47, br. 1 (2010): 168.

³² Benyovsky i Buklijaš, „Bratovština sv. Duha,“ 10.

³³ Nevenka Bezić Božanić, „Pravilnik bratovštine sv. Stjepana u Grohotaa iz 1679. godine,“ *Čakavska rič* vol. XXI br. 1 (1993): 110.

³⁴ Novak, „Hvarska karitativna bratovština Milosrđa,“ 390.

tome, hvarska bratovština Milosrđa u budućnosti je provodila promjene u članstvu bez ikakvog uplitanja biskupa ili kneza.³⁵

Osim poglavlja koja su govorila o ustrojstvu bratovštine, u matrikulama su se često nalazile i smjernice prema kojima su bratimi trebali voditi svoj duhovni život.³⁶ Primjerice, u matrikuli bratovštine iz Majkova zapisano je da svaki član bratovštine treba prisustvovati nedjeljnoj misi, a u protivnome je dužan platiti kaznu u iznosu od jednog groša.³⁷ Također, kapelana se obvezivalo da izvrši provjeru da li su se svi članovi bratovštine ispovijedili i pričestili u predviđenom vremenu. Osim toga što se bratime iz Majkova kontroliralo izvršavaju li crkvene sakramente, postojale su točke u statutu koje su se odnosile na njihov svakodnevni život.³⁸ U slučaju da je jedan od bratima živio u izvanbračnoj zajednici mogao je nakon tri opomene biti izbačen iz bratovštine i odveden pred svećenika da ga kazni, isto tako ako bi koji od članova bratovštine činio sablazan bio bi izbačen iz bratovštine i bila bi mu uskraćena pogreba pomoć.³⁹

³⁵ Ibid.

³⁶ Benyovsky, "Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima," 157.

³⁷ Ivica Prlender, „Bratovštine Slanske knežije Dubrovačke Republike: nakane i postignuća," *Radovi* vol. 31, br. 1 (1998): 111-112.

³⁸ Prlender, „Bratovštine Slanske knežije," 111.

³⁹ Ibid.

2. SVEČANOSTI I PROCESIJE

Kao što je već prije spomenuto, bratovštine su velikim dijelom utjecale na društveni život svoje komune. Najvažniji dio crkvenog života bratovština odvijao se za vrijeme slavljenja Božića, Uskrsa i svetaca koji su bili zaštitnici grada ili bratovštine.⁴⁰ Članovi bratovštine su bili ti koji su organizirali procesije i slavlja, zbog čega su bratovštine bile jako popularne tijekom kasnog srednjeg i ranog novog vijeka.⁴¹ Osim organiziranja crkvenih svečanosti, bratovštine su se svetkom znale okupljati na bratovštinskim ručkovima, koji su se održavali u spomen ranokršćanskim agapama, na kojima se svaka bratovština nastojala isticati.⁴² Osim toga, bratovštinama je bio cilj isticati se što više tijekom javnih pobožnosti. Iz tog razloga je svaka bratovština imala određeno mjesto u procesiji, kojega nije smjela promijeniti, osim u slučaju ako bi se bratovština ugasila.⁴³ Redosljed bratovština u procesiji bio je važan jer se time pokazivala veća važnost i ugled, na što nije utjecalo materijalno bogatstvo bratovštine.⁴⁴ Svaki član bratovštine posjedovao je tuniku koju je morao nositi u procesijama, za vrijeme lokalnih običaja, bratimskih sastanaka, te na sprovodima drugih bratima. U matrikuli bratovštine sv. Duha u Trogiru određeno je da se bratimi u svakoj situaciji trebaju ponašati pošteno i pobožno, a isto tako su za blagdane sv. Martina, sv. Andrije, Sv. Nikole i sv. Tome bili dužni nositi svoje bijele tunike s crnim rubom na rukavu.⁴⁵ Isto tako, svake prve nedjelje u devetom mjesecu trebali su sudjelovati u procesiji za leprozne.⁴⁶ U suprotnome, u matrikuli je zapisano da svaki bratim koji nije sudjelovao u procesijama treba platiti kaznu od tri solida.⁴⁷

Ovisno o tome kojem svecu je lokalna crkva bila posvećena, taj se svetac smatrao i zaštitnikom bratovštine koja je predsjedala u toj crkvi. Isto tako, za različite su svece postojale posebne religiozne svečanosti i procesije, tako da su se svečanosti svake bratovštine razlikovale od mjesta do mjesta. Primjere nekih procesija u kojima su

⁴⁰ Josip Bratulić, „Srednjovjekovne bratovštine i crkvena prikazanja,“ *Dani hvarskoga kazališta* vol. 2, br. 1 (1985): 453.

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ Željko Cetina i Ante Teklić, „Bratovština presvetog sakramenta u Rovinju: od sredine XV. do početka XIX. Stoljeća,“ *Acta Histriae* vol. 20 br. 1-2 (2012): 3

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Benyovsky, „Uloga bratovštine Sv. Duha,“ 52.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

sudjelovale bratovštine donosi Benyovski. Običaj je bio da su bratovštine na blagdane svojih zaštitinika vodile procesiju ulicama grada, nakon čega bi sa zapaljenim svijećama ulazili u crkvu.⁴⁸ Kao što je prije spomenuto, mnoge bratovštine su imale svoje lokalne običaje. Tako su, primjerice, članovi bratovštine sv. Filipa i Jakova u Dubrovniku održavali predstavu u kojoj su plesali.⁴⁹ U matrikulama se često nalaze pravila po kojima članovi ne smiju zanemarivati blagdanske procesije koje bratovština organizira.

Povijest jedne vrlo interesantne procesije sa istočnojadranske obale prenosi Zrinka Novak. Naime, na otoku Hvaru održavala se "procesija svete dobrotvornosti" (milosrđa). Novak navodi događaj 6. veljače 1510. godine u hvarskom Burku, gdje je u jednoj kući zapaženo da iz križa na zidu teče krv. Nedugo nakon toga, otok Hvar pogodila su tri potresa. O križu bio je obaviješten Kanonik Matija Lukanić, koji je uzeo ovo „čudesno“ raspelo i odnio ga lokalnom slikaru Stjepanu Vitaljiću, koji je zaključio da se na križiću nalazi prava krv.⁵⁰ Dana 7. i 10. veljače iste godine na otoku Hvaru održane su dvije pokorničke procesije koje su predvodili bratimi sv. Duha, na kojima su se mnogi počeli bičevati strahujući od Božje kazne. Također, 1579. godine u Hvaru se osniva bratovština sv. Milosrđa, koja je postala promicatelj štovanja čudotvornoga raspela, o kojemu su vodili brigu.⁵¹

Bratovštine su zaslužne i za duhovno pjesništvo koje se razvilo na istočnojadranskoj obali. Još i dan danas postoje pjesme koje se pjevaju u dalmatinskim bratovštinama. Tako na Veliki petak bratovštine otoka Hvara, Korčule i Trogira pjevaju pjesmu *Pláč Gospin*, koja je dijaloški veoma slična pjesmi *Muka Gospodina našega* iz starijih rukopisa.⁵² Najstarija bratimska pogrebna pjesma zove se *Bratja, bratja sprovodimo*, nastala krajem 14. stoljeća.⁵³ U okrilju bratovština, iz ovih pjesama se razvijaju scenske predstave i crkvena prikazanja, koja su bila česta pojava za vrijeme pučkih svečanosti.

⁴⁸ Benyovsky, "Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima," 156.

⁴⁹ Zvonko Džankić, „Dominikanske bratovštine u Dubrovniku,“ *Croatica Christiana periodica* vol. 29 br. 56 (2005): 19.

⁵⁰ Novak, „Hvarska karitativna bratovština Milosrđa,“ 387.

⁵¹ Ibid.

⁵² Benyovsky, "Srednjovjekovne dalmatinske bratovštine", 156.

⁵³ Ibid.

3. HOSPITALI I KARITATIVNO DJELOVANJE BRATOVŠTINA

Papa Inocent III. 22. travnja 1198. godine definira red sv. Duha, kojeg je Guy de Montpellier osnovao oko 1175. godine u Francuskoj, kao zajednicu čija je glavna zadaća bila karitativna djelatnost, a naročito hospitalstvo.⁵⁴ Po uzoru na ovaj red u Rimu isto tako nastaje i hospitalska bratovština *Santo Spirito in Sassia* koja gradi svoju bolnicu.⁵⁵ Već do sredine 14. stoljeća ova bratovština se širi po cijeloj Europi, uključujući i Dalmaciju. Papa Julije II. bulom 1506. godine potiče rad ove bratovštine, a isto to čine papa Leon X. 1514. i Klement VII. 1528. godine.⁵⁶ Jedna od bratovština sv. Duha na istočnojadranskoj obali nalazila se u Splitu.⁵⁷

Plemići i pučani su imali jednako pravo da postanu upravitelji hospitala, uzimajući u obzir da su članovi bratovštine. Zadaća upravitelja bila je pošteno rukovođenje donacijama koje je hospital dobivao. Međutim, upravitelj nije imao pravo sam odlučivati koga će primiti u hospital. Matrikulom bratovštine bilo je izričito zabranjeno bilo kojem bratimu da primi nekoga u hospital bez znanja i pristanka ostalih članova.⁵⁸ Odluku o tome tko će biti primljen u hospital donosili su svi članovi bratovštine anonimnim glasanjem kada bi im se predstavio novi slučaj. Od bratima se očekivalo da aktivno sudjeluju u radu hospitala, te da svoju karitativnost pokazuju tako da jedu i piju sa štíćenicima za istim stolom. U hospital su primani „muškarci i žene, slijepi, kljasti, siromašni i bolesni, čak i stranci kojima je bila potrebna pomoć.“⁵⁹ Hospital nije imao svog liječnika, već je u slučaju potrebe u posjete dolazio komunalni liječnik. Za financijsko održavanje jednog hospitala na istočnojadranskoj obali bila je potrebna financijska potpora komunalnih vlasti, bogatih pojedinaca i bratovština.⁶⁰ Malo drugačije je ipak bilo s hospitalom bratovštine sv. Duha u Trogiru. Naime, u Trogiru 1428. godine za vrijeme kuge grad donosi odluku da su svi građani dužni u svojim oporukama ostaviti 10 solida

⁵⁴ Benyovsky, „Uloga bratovštine Sv. Duha,“ 34.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid., 35.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid., 53.

⁵⁹ Benyovsky i Buklijaš, „Bratovština sv. Duha,“ 16.

⁶⁰ Zoran Ladić, „O nekim oblicima brige za siromašne i marginalne pojedince i grupe u dalmatinskim komunama u kasnom srednjem vijeku,“ *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 20 (2002): 6.

za popravak zidina i za održavanje hospitala.⁶¹ Čak i ako je osoba u svojoj oporuci izostavila ovaj dio, izvršitelj oporuke bio je dužan isplatiti svotu iz imovine pokojnika. I ovoj bratovštini nastaloj u 14. stoljeću također je glavni cilj bio karitativni rad. Bratovštine su bile jedine zajednice srednjega vijeka koje su vodile brigu o okuženim osobama do njihovog ozdravljenja ili smrti. U statutima nalazile su se mjere za zaštitu od kuge i malarije, a isto tako u njima su se nalazile i smjernice za kontrolu i opskrbu hrane, vode i lijekova.⁶² U to vrijeme medicina nije bila dovoljno razvijena kako bi pomogla pri suzbijanju epidemija, a članovi bratovština bili su primjeri pružanja ljubavi bližnjemu. Tu ljubav su iskazivali tako što su podnosili zaudaranje okuženih tijela, pri čemu su rasijecali i čistili kužne otekline, slušali vapaje umirućih koje su na kraju i sami morali pokopati. Tijekom epidemija kuge vidljivo je možda i najvažnije karitativno djelovanje bratovština, pri kojem su bratimi ugrožavali svoje živote kako bi pomogli drugome. Benyovsky navodi da su bratimi sv. Duha u Torgiru sudjelovali u pokapanju umrlih od kuge i siromašnih, na što ih je poticala i gradska uprava s plaćom od 15 dukata.⁶³ Jasno je da bratovštine, pogotovo za vrijeme kuge, nisu bile u stanju samo sa svojim prihodima i donacijama uzdržavati i voditi hospitale. Riječka bratovština Gospe Karmelske, o kojoj govori Medved, vodila je brigu o hospitalu Svih Svetih u Rijeci.⁶⁴ Uvidjevši važnost ovog hospitala za riječko područje, austrijski nadvojvoda Karlo, 1573. godine odlučuje uvesti pribiranje daće na uvezeno vino i ulje u korist ovog hospitala.⁶⁵

Bratovštine su često sakupljale novčane donacije, koje bi kasnije dijelile gradskim siromasima. Ovaj način karitativnog djelovanja prakticirala je i bratovština sv. Duha u Trogiru, koja je također na blagdan svetog Duha dijelila kruh i meso ispred crkve sv. Lazara na Čiovu.⁶⁶ U Dubrovniku je bratovština dubrovačkih svećenika osnovala hospital za siromašne i bolesne 1540. godine. Taj hospital je napravljen na mjestu gdje se prije nalazilo sklonište za beskućnike, koja je već 1420. godine imala svoju ljekarnu.⁶⁷

⁶¹ Benyovsky, „Uloga bratovštine Sv. Duha,“ 40.

⁶² Vlatka Dugački i Krešimir Regan, „Povijest zdravstvene skrbi i razvoja zdravstvenih ustanova na hrvatskom prostoru,“ *Studia Lexicographica*, vol. 13 (2015): 42.

⁶³ Benyovsky, „Uloga bratovštine Sv. Duha,“ 32.

⁶⁴ Marko Medved, „Crtice iz Crkvene povijesti Rijeke vezane uz odnos kršćana i zdravstva,“ *Acta medico-historica Adriatica* vol. 11 (2013): 117.

⁶⁵ Benyovsky, „Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima,“ 153.

⁶⁶ Ibid. 153.

⁶⁷ Ivo Marinović, „Iz povijesti Dubrovačke bolnice- od Domus Christi (14 st.) do Nove bolnice (1888),“ *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 3 br. 1 (2005): 103.

Bratovština glavosijeka sv. Ivana u Dubrovniku nastala je 1490. godine.⁶⁸ Bavila se pružanjem duhovne pomoći i posljednjeg ispraćaja onima osuđenima na smrt. Osim ukopa gradskih siromaha, sve bratovštine su u času smrti jednog od članova osiguravale pokop preminulome i pomoć njegovoj obitelji. Jednako tako u većini slučajeva troškove sprovoda pojedinih bratima pokrivala je bratovština. U bratovštini sv. Duha u Trogiru ako je jedan od bratima umro u radijusu od 50 milja od grada, jedan od bratima bio je zadužen da ode po njega i vrati ga u Trogir.⁶⁹ Bratovštine su sprovode svojih članova shvaćale vrlo ozbiljno, jer je u svim bratovštinama postojala kazna za one koji se ne bi pojavili na sprovodu jednog od bratima i ne bi sudjelovali u procesiji.

Mnoge bratovštine brinule su se o nemoćnima i umirućima iako nisu posjedovale hospitale. Primjerice, Štoković navodi da u matrikuli bratovštine Presvetog Sakramenta iz Umaga stoji da su svi članovi bratovštine, uključujući muškarce i žene, dužni uputiti se prema župnoj crkvi nakon što čuju prepoznatljivi zvuk zvona.⁷⁰ Kada bi se svi članovi sastali, pripremala se procesija za praćenje Presvetog Sakramenta koji se nosio nekom od bolesnika. U slučaju da je jedan od članova bio odsutan, njegova obitelj je trebala poslati člana koji bi ga u tom trenutku zamijenio. U statutu je dalje zapisano kako je uloga župana bila da obilazi bolesne i nepokretne osobe, te da ih u njihovim posljednjim trenucima potakne na izvršavanje kršćanske dužnosti svete ispovjedi i posljednjeg pomazanja.⁷¹ U slučaju da je u posjet trebalo otići ženskoj osobi, bilo je neprimjereno da se pošalje muškarac koji nije bio niti član uže obitelji, jer je postojala mogućnost da zatekne tijelo u neprimjerenom položaju, pa je u posjet odlazila žena župana bratovštine.⁷²

⁶⁸ Benyovsky, "Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima," 153.

⁶⁹ Benyovsky, „Uloga bratovštine Sv. Duha,“ 52.

⁷⁰ Štoković, „Statut bratovštine Presvetog Sakramenta,“ 135.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

4. GOSPODARSKO DJELOVANJE BRATOVŠTINA

Početni kapital novoosnovanih bratovština bio je novac kojeg bi bratovština dobila putem upisnina i godišnjih članarina. Bilo je i onih bratovština čiji su utemeljitelji bili dobrostojeći članovi društva te koji bi pri osnutku bratovštine donirali zemljište ili novac, s ciljem bržeg razvitka gospodarskog djelovanja bratovštine.⁷³ S vremenom bratovštine su postale vlasnicima kuća, livada, vinograda, životinja, što im je omogućavalo da ostvare veći financijski kapital. Nerijetko su uspješnim poslovanjem bratovštine postale značajnim gospodarskim čimbenikom u svojim zajednicama. Najčešći način na koji su bratovštine stjecale različite vrste nekretnina i pokretnina bio je oporučnim darivanjem svojih članova ili sugrađana. Da su neke bratovštine uistinu posjedovale mnogo nekretnina vidljivo je iz primjera s otoka Hvara kojeg donosi Zrinka Novak. Naime, kanonik *Pietro Muratti* na kraju svoje oporuke navodi kako mu je bilo u planu da svoju kuću prepíše karitativnoj bratovštini Milosrđa, ali na kraju odlučuje ne učiniti tako jer je smatrao da je bratovština posjedovala dovoljno kuća u gradu.⁷⁴ Zanimljiv podatak o veličini kapitala bratovština donosi Medved koji je istraživao djelovanje riječkih bratovština. Jeronim Stenberg bio je riječki plemić koji je koji je otvorio zalagaonicu koju je vodila bratovština Gospe Bezgrješne u Rijeci.⁷⁵ Medved navodi da je to bila jedina takva ustanova na području austrijskog dijela Pulske biskupije, te da je spomenuta zalagaonica štitila interese siromašnih, posuđujući im novac uz zalog srebra ili zlata.⁷⁶

Štoković navodi da je u statutu bratovštine Presvetog Sakramenta iz Umaga iz 1555. zabilježeno je da se gospodarska moć ove bratovštine zasnivala na proizvodnji grožđa i vina.⁷⁷ Naime, prema pravilima ove matrikule svi članovi bratovštine bili su dužni raditi u vinogradu koji je bio u posjedu bratovštine. Uprava bratovštine je odlučivala kojim danima je pojedini bratim bio dužan raditi u vinogradu.⁷⁸ U slučaju da se jedan od članova ne pojavi u vinogradu, trebao je platiti kaznu u iznosu od 12 solada, što je bila vrijednost

⁷³ Ibid., 136.

⁷⁴ Novak, „Hvarska karitativna bratovština Milosrđa,“ 396.

⁷⁵ Marko Medved, „Bratovštine u augustinskoj crkvi i samostanu sv. Jeronima u Rijeci,“ *Croatica Christiana periodica* vol. 44 br. 85 (2020): 6.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Štoković, „Statut bratovštine Presvetog Sakramenta,“ 136.

⁷⁸ Ibid.

dnevnice predviđena za ovaj rad.⁷⁹ Nerijetko je bio slučaj da se u statutima bratovština spominju novčane kazne koje su bile predviđene za neprimjereno ponašanje ili neizvršavanje bratimskih obaveza.⁸⁰

Dobar dio financijskog kapitala bratovštine su stjecale iznajmljivanjem nekretnina koje bi, najčešće oporučno, završile u njihovom vlasništvu. Primjerice, Benyovsky i Buklijaš navode da za bratovštinu sv. Duha u Splitu postoji popis nekretnina iz 1525. i 1553. godine, iz kojeg se može vidjeti koliko je bratovština zarađivala putem najma.⁸¹ Bratovština je prema zapisima iz 1525. godine u gradu posjedovala devet različitih čestica od kojih je na godišnjoj razini ubirala 105 lira i 50 solida. Osim nekretnina u središtu grada, bratovština sv. Duha u Splitu imala je i mnoga zemljišta izvan grada. Benyovsky navodi da slične informacije postoje i za bratovštinu sv. Duha u Trogiru, koja je 1442. godine u svojoj matrikuli sastavila popis zemljišta koja su bila u njihovom vlasništvu. Iz spomenutoga je vidljivo kako je bratovština posjedovala 51 zemlju u trogirskom polju i 5 kuća u središtu grada koje su iznajmljivali.⁸²

Sačuvanu knjigu računa Hvarske bratovštine sv. Duha koju ju je vodio blagajnik Antonio Bračanović, analizirala je Zrinka Novak. Na samom početku popisa prihoda i rashoda navodi se naknada za obradu i kultiviranje zemlje koju je bratovština posjedovala (vinogradi i polja). Bratovština je izdvojila 716 lira i 82 solida za potreban materijal i ljudsku snagu kako bi se obradilo zemljište Kosmača.⁸³ Jedan dio troškova odnosio se na isplaćivanje dnevnica trojici radnika koji su na zemljištu radili četiri dana, drugi na nabavku gnojiva i vreća za gnojivo, i ostatak je potrošen na kupovinu hrane i pića za radnike. Osim toga, bratovština je tijekom godine svoj novac ulagala u održavanje crkvenoga inventara, koji se većim dijelom odnosio na nabavku velikih svijeća koje su bile korištene u mnogim procesijama i svečanostima, zatim jedan dio novca bratovština je uložila u restauraciju kipova anđela i Blažene Djevice Marije i izradu slika. Također, kao i ostale bratovštine, i ova na Hvaru je organizirala svečanu gozbu na blagdan svoga zaštitnika, a osim toga svečane gozbe su znali organizirati i prilikom posebnih blagdana u crkvenoj godini. I

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid. 134.

⁸¹ Benyovsky i Buklijaš, „Bratovština sv. Duha,“ 14.

⁸² Ibid.

⁸³ Zrinka Novak, „Hvarska Bratovština Sv. Duha u kasnom srednjem i ranom novom vijeku,“ *Prilozi povijesti otoka Hvara* vol. XII br. 1 (2014): 125.

naposljetku, ne smije se izostaviti vrlo česti izdatak kojeg je svaka bratovština imala, a to je plaćanje mise za pokojne bratime. Kada se zbroje svi ovi troškovi bratovštine, autorica dolazi do zaključka da je bratovština Svetog Duha u samo godinu dana za svoje materijalne i duhovne potrebe izdvojila poprilično veliku svotu od 2586 lira, što pokazuje da je bratovština financijski bila dobrostojeća.⁸⁴

⁸⁴ Ibid., 126.

5. GRAĐEVINSKA DJELATNOST BRATOVŠTINA

Bratovštine su ulagale svoj novac u izgradnju crkvi, kapela i oltara uzduž istočne obale Jadrana. Svaka bratovština pobrinula se za popravke svoje župne ili samostanske crkve, naručivale su razni namještaj, slike i kipove, a osim toga bratovštine su vodile brigu o održavanju javnih putova, bunara i sl.⁸⁵

Primjer obnove bratimske crkve donosi Benyovski. Nakon što je 1443. godine bratovština Svih Svetih u Trogiru dobila ponovnu dozvolu okupljanja, odlučili su pregraditi svoju crkvu 1500. godine.⁸⁶ Ipak, bratovština je smatrala da je unutrašnjost crkve bila premalena. Benyovski navodi kako nije poznato gdje se nalazila prvotna crkva Svetog Duha u Trogiru koja je izgorjela 1896. godine, koja je bila preuređena od privatne kuće početkom 15. stoljeća.⁸⁷ Veliko Vijeće je dozvolilo bratovštini 1549. godine da se sagradi franjevački samostan uz crkvu Gospe kraj mora, ali ova ideja nikada nije bila realizirana.⁸⁸ Iz ovih nekoliko primjera vidljivo je koliki je utjecaj jedna bratovština mogla imati na urbani razvoj gradova.

Slična situacija dogodila se i u Dubrovniku koncem 16. stoljeća. U istraživanju dominikanskih bratovština, Džankić govori o tome kako je bratovština svete krunice u Dubrovniku djelovala u skućenim prostorijama crkve sv. Ružarija, te su se umjesto proširenja iste, odlučili sagraditi novu crkvu.⁸⁹ Bratovština je pronašla skladište soli koje se nalazilo u neposrednoj blizini dominikanske crkve, te tamo odlučuju sagraditi svoju crkvu. Bratovština je od Senata zatražila dozvolu za izgradnju crkve, nakon čega su 9. siječnja 1594. godine bratimi položili kamen temeljac kad je član bratovštine Vlaho Mladieni oporučno ostavio 500 dukata namijenjenih za izgradnju crkve.⁹⁰ Crkva je sagrađena 1595. godine. No izgorjela je u požaru koji je nastao zbog nespretnog rukovanja svijećama za vrijeme svečanog bogoslužja 3. listopada 1642. godine. Ipak, bratovština je crkvu ubrzo obnovila o čemu govori natpis uklesan u mramornoj ploči koji se nalazi na unutarnjem zidu crkve: „Ovu crkvu izgorjelu na sam blagdan, 5. dana

⁸⁵ Benyovsky, „Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima,“ 154.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid., 155.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Džankić, „Dominikanske bratovštine u Dubrovniku,“ 19.

⁹⁰ Ibid.

listopadskih nona 1642., obnovila je bratovština Presvete krunice prikupivši zavjetovane zlatne i srebrene relikvije s dopuštenjem Inocenta X. te od darova pobožnih duša.⁹¹

Benyovsky navodi da je bratovština Majke od Milosrđa u Šibeniku dala sagraditi novu crkvu krajem 15. stoljeća na kojoj je radio i Nikola Firentinac.⁹² Radovi na crkvi završeni su 1516. godine, a samu izgradnju crkve bratimi su financirali tako što su prodali nekoliko svojih kuća koje su im bile oporučno ostavljene.⁹³ Uz crkvu se nalazila i bratimska dvorana sagrađena 1494. godine. U dvorani se nalazio oltar, a bratovština je također naručivala slike i kipove. Na uglu između ulica bratovština je dala napraviti Pietu koja je predstavljala znak bratovštine.⁹⁴ Ova je bratovština organizirala i izgradnju crkve svetog Marka pod nadzorom župnika, a u svrhu izgradnje ove crkve bratovština je u gradu organizirala dobrovoljno sakupljanje prinosa.⁹⁵

I manje bratovštine na istočnojadranskoj obali također su imale bogatu djelatnost. Primjerice, Bistrović u svome radu spominje djelovanje bratovštine sv. Ivana Krstitelja u Lovranu. Autor navodi da nije ostalo dovoljno arhivske građe koja govori o djelovanju ove bratovštine. Notarski spisi pokazuju da je bratovština naručila izradu križa od srebra i zlata o svom trošku.⁹⁶ Iako je iz spomenutih zapisa vidljivo da križ nikada nije bio isporučen bratovštini, Bistrović navodi da je ova bratovština, koja je imala prihode od 30 dukata, isto tako naručila i platila oslikavanje zidova crkve sv. Ivana Krstitelja u Lovranu.⁹⁷

⁹¹ Ibid.

⁹² Benyovsky, "Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima," 155.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Željko Bistrović, „Kulturno-povijesna važnost crkve Sv. Ivana u Lovranu (prilog problematici srednjovjekovne povijesti Lovrana),“ *Zbornik Lovranščine* vol. 1 br. 1 (2010): 265.

⁹⁷ Ibid.

6. POLITIČKI UTJECAJ BRATOVŠTINA

Iako su se bratovštine razvile pod utjecajem crkveno-pravnog sustava, kako je već prije spomenuto, one se ne smatraju crkvenim ustanovama. Bratovštine srednjega vijeka uspjele su se smjestiti između civilnog i crkvenog ustrojstva. Iako su u određenim trenucima bile podvrgnute jednoj ili drugoj strani, uspjele su ostati nezavisne udruge od kojih su najviše koristi imali oni iz nižih slojeva društva.⁹⁸ Sastanci gradskih bratovština postaju mjesta okupljanja pučana istomišljenika kojima je cilj bila sigurnost i društveni položaj njihovih članova.⁹⁹ Među članovima bratovštine bilo je i bogatijih članova društva, zbog čijeg su društvenog položaja bratovštine mogle imati veći utjecaj u razvoju komune. Međutim, u bratovštinama su se znali nalaziti i plemići, koji su mogli biti dio bratovštine iz religioznih razloga, ali nerijetko je bio slučaj da je komuna postavila plemiće kao gastalde i sudce bratovština, kako bi kontrolirali poslove bratovština.¹⁰⁰

Koliki je mogao biti politički utjecaj bratovština slikovito pokazuje primjer iz Trogira kojeg donosi Benyovsky. Naime, nakon dolaska Ludovika na vlast i njegovog osvajanja Klisa 1356. godine, u Trogiru dolazi do podjele plemstva na promletačku i prokraljevsku stranku.¹⁰¹ Pučani, koje je poticala Venecija, upleli su se u ovaj sukob i 5. prosinca 1357. godine pljačkaju i pale kuće prokraljevskih plemića, nakon čega je promletačka stranka na neko vrijeme preuzela vlast u gradu.¹⁰² Nije poznat razlog zašto su pučani odlučili sudjelovati u ovom sukobu, ali se može pretpostaviti da su Mleci obećali pučanima bolji položaj u društvu, navodi Benyovski. Ponovnom uspostavom kraljevske vlasti u Trogiru došlo je do prekida unutrašnjih nemira. Komunalna vlast pokreće istragu identifikacije sudionika u pobuni koji su trebali biti kažnjeni. Od 90 osumnjičenika, čak 76 pučana bilo je kažnjeno novčanom globom.¹⁰³ Benyovski navodi primjer braće Nikole i Gauzinija Blažića, osuđenih na godinu dana izgnanstva iz Trogira, jer je istraga zaključila da su njih dvojica, uz pomoć arhiđakona Jakova Vitturija, odgovorni za sastavljanje proglašenja prema

⁹⁸ Novak, „Hvarska Bratovština Sv. Duha,“ 115.

⁹⁹ Ibid., 136.

¹⁰⁰ Novak, „Hvarska karitativna bratovština Milosrđa,“ 404.

¹⁰¹ Benyovsky, „Uloga bratovštine Sv. Duha,“ 30.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid., 31.

kojem se ubojici Josipa Cege, vođi prokraljevske strane, dodjeljuje imovina ubijenoga.¹⁰⁴ Nadalje, Benyovsky navodi da je osnovano vijeće „mudrih muževa“, koje je imalo potpunu slobodu i ovlaštenje da ugase rad svih postojećih bratovština u gradu i da zaustave stvaranje novih, jer su postale mjesta okupljanja nezadovoljnih pučana odgovornih za ustanak protiv kraljevske vlasti u Trogiru. Jedina bratovština koja nije bila ukinuta bila je bratovština sv. Duha, koja je imala preveliku potporu crkvenih vlasti i nekolicine plemića u gradu.¹⁰⁵ U Šibeniku se svjetovna vlast jednako toliko bojala utjecaja bratovština, što je vidljivo iz dopisa šibenskoga kneza Lunarda Giustiniana u kojemu je Mlečanima napisao: „*Ja bih rekao, da ovi, koji su pod imenom vjere osnovali bratovštine, trebaju njegovati samo kult Božiji, i trošiti novac na čast crkvama, i službi Bogu, i da svoje račune polažu u prisutnosti kneza ili njegova zamjenika, kako se to čini u gradu Zadru, da se znade o čemu raspravljaju.*“¹⁰⁶

Dolaskom mletačke vlasti u Dalmaciju dolazi do ponovnog uspona bratovština. Sredinom 15. stoljeća Mletačka Republika dijelila je svim pučanima dozvole okupljanja, s kojima je ponovno pokrenut rad bratovština.¹⁰⁷ Benyovsky navodi kako je Venecija mnogim odlukama djelovala u korist bratovština, jer je u njima vidjela snagu koja se mogla suprotstaviti plemstvu. Zbog toga je mletačka vlast donijela odluku koja je trebala oslabiti rad plemstva, a ujedno jačati političku snagu bratovština. Naime, utemeljen je zakon prema kojem se odluke gradskoga vijeća ne mogu provoditi bez prethodnog saslušanja mišljenja pučana, čije su se primjedbe zajedno s odlukama vijeća slale u Veneciju, gdje se na temelju dokumenata donosila konačna odluka.¹⁰⁸ Zato je plemstvo pokušavalo svoje odluke donositi u tajnosti kako bi izbjeglo kontrolu mletačke vlasti. Bratovštine su uvidjele da im mletačka vlast dodjeljuje neka prava, pa su se tako bratovštine pokušale izboriti da se sitni sudski postupci među članovima rješavaju unutar bratovštine. Tako je, primjerice, bilo u Zadru 1410. godine, gdje su pučani tražili dozvolu da se u bratovštinama rješavaju sporovi u vrijednosti od maksimalno 100 solida.¹⁰⁹ U matrikuli sv. Duha u Trogiru članovima bratovštine bilo je dozvoljeno da se spor među

¹⁰⁴ Ibid., 30.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Slavka T. Petrić, „Bratovštine u Šibeniku,“ *Croatica Christiana periodica* vol. 21 (1997): 102.

¹⁰⁷ Benyovsky i Buklijaš, „Bratovština sv. Duha,“ 21.

¹⁰⁸ Benyovsky, „Uloga bratovštine Sv. Duha,“ 27.

¹⁰⁹ Ibid.

članovima prvo iznosi pred upravu bratovštine, a tek onda po potrebi pred kneza.¹¹⁰ Krajem 16. stoljeća u Trogiru je nastala zajednica pučana koja je imala svoju skupštinu koja se od 1587. godine nazivala *congregazione*.¹¹¹ U ovu zajednicu je bio učlanjen gotovo sav trogirski puk, koji se okupljao u dvorani sv. Duha kako bi vijećao o gradskim poslovima. Ova skupština je birala šest predstavnika čiji je zadatak bio izvršavanje odluke i presude skupštine na lokalnoj razini. Benyovsky ističe kako su Mlečani, iako su poticali rad bratovština, bili vrlo pažljivi da bratovštine ne podlegnu potpunoj kontroli crkvene vlasti. Međutim, koliko god je Mletačka Republika poticala rad bratovština, i njoj je bilo potpuno jasno da su bratovštine potencijalno mogle biti društveno i politički opasne. Tako je primjerice u bratovštini Gospe na Zvirači postojao zakon prema kojem su svi članovi bili dužni prijaviti sve što bi čuli protiv mletačke vlasti, dužda i vlastele, a dužnost župana je bila da sve to dojavu gradskom knezu.¹¹² Slično je bilo i u bratovštini Svih Svetih u Trogiru gdje su članovi morali prijaviti sve što su čuli protiv gradskoga kneza, a u oba slučaja se nesuradnja sa gradskim vlastima kažnjavala protjerivanjem iz grada.¹¹³ Ovi primjeri pokazuju kako su u većini slučajeva bratovštine uspijevale zadržati autonomiju uspkros upletanjima crkvene i svjetovne vlasti.

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid., 29.

¹¹² Ibid, 28.

¹¹³ Ibid.

ZAKLJUČAK

Bratovštine su kao vjerske udruge laika aktivno sudjelovale u svakodnevnom životu svoje zajednice. Potaknute kršćanskim idealima, bratovštine su vodile brigu o svakom bratimu, a istovremeno su članovi bratovštine pružali pomoć i ostalim članovima komune. Stoga bratovštine nazivamo i umjetnim obiteljima u kojima članovi nisu krvno povezani, nego ih povezuje vjera u Krista i odluka o pomaganju drugima.¹¹⁴ Postoji mnogo bratovština na istočnojadranskom prostoru koje su uzdržavanjem hospitala u svojim zajednicama postajale *de facto* središtima socijalne skrbi u vrijeme kada medicina i ovakva vrsta brige praktički nije postojala. Isto tako, očito je kolika je bila važnost gospodarskog djelovanja bratovština pri razvoju istočnojadranskih komuna. Mnoge bratovštine imale su ogroman financijski kapital kojeg su ulagale u gradnju crkvi, kuća, puteva i sl., sve u korist svoje zajednice. Na kraju, bitno je naglasiti činjenicu da bratovštine nikada nisu podlegle potpunoj kontroli crkvene ili svjetovne vlasti. Usprkos tomu što je bilo više pokušaja kojima se nastojalo ograničiti rad bratovština, one su se uspjele izboriti ne samo za svoja prava, nego i za prava pučana u srednjem i novom vijeku. Na temelju svega iznesenog vidljivo je da su bratovštine bile neizostavni dio društva, čija su djelovanja u svim segmentima društva pridonosila boljitku ne samo svojih članova, već i čitave zajednice u kojoj su djelovale.

¹¹⁴ Benyovsky, "Uloga bratovštine Sv. Duha," 57.

LITERATURA

1. Komadina, Ante, "Povijesni razvoj crkvene skrbi za bolesnike," *Služba Božja*, vol. 53, br. 3-4, 2013, 265-283.
2. Benyovsky, Irena, "Bratovštine u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima," *Croatica Christiana periodica*, vol. 22, br. 41, 1998, 137-160.
3. Benyovsky, Irena, "Uloga bratovštine Sv. Duha u Trogiru u srednjem i ranom novom vijeku," *Povijesni prilozi*, vol. 26, br. 32, 2007, 25-60.
4. Benyovsky, Irena i Buklijaš, Tatjana, "Bratovština i hospital sv. Duha u Splitu u srednjem i ranom novom vijeku," U: Budak, N. (ur.) *Raukarov zbornik : zbornik u čast Tomislava Raukara*. Zagreb, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, 2005, 625-657.
5. Bezić Božanić, Nevenka, "Pravilnik bratovštine sv. Stjepana u Grohotama iz 1679. godine," *Čakavska rič*, vol. XXI, br. 1, 1993, 99-111.
6. Bistrović, Željko, "Kulturno-povijesna važnost crkve Sv. Ivana u Lovranu (prilog problematici srednjovjekovne povijesti Lovrana)," *Zbornik Lovranščine*, vol. 1, br. 1, 2010, 255-279.
7. Migotti, Branka, "Antički kolegiji i srednjovjekovne bratovštine; prilog proučavanju kontinuiteta dalmatinskih renosrednjovjekovnih gradova," *Starohrvatska prosvjeta*, vol. 3, br. 16, 1986, 177-186.
8. Bolonić, Mihovil, „Bratovština sv. Ivana Krstiteljau Vrbniku (1323-1973),“ *Bogoslovska smotra*, vol. 43, br. 4, 1973, 459-476.

9. "Bratovštine", u: Hrvatska enciklopedija, na:
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9306>
10. Džankić, Zvonko, "Dominikanske bratovštine u Dubrovniku," *Croatica Christiana periodica*, vol. 29, br. 56, 2005, . 15-22.
11. *HR-DAZD-335:Bratovštine u Dalmaciji 1406.-1866. Arhivski popis*, priredila: Tamara Šarić-Šušak, Zadar: Hrvatski državni arhiv, 2014.
12. Bratulić, Josip, "Srednjovjekovne bratovštine i crkvena prikazanja," *Dani hvarskoga kazališta*, vol. 2, br. 1, 1985, 452-457.
13. Medved, Marko, "Bratovštine u augustinskoj crkvi i samostanu sv. Jeronima u Rijeci," *Croatica Christiana periodica*, vol. 44, br. 85, 2020, 1-14.
14. Medved, Marko, "Crtice iz Crkvene povijesti Rijeke vezane uz odnos kršćana i zdravstva," *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 11, 113-130.
15. Moškateo, Ivica, "Dolske bratovštine," *Prilozi povijesti otoka Hvara*, vol. XII, br. 1, 2014, 139-145.
16. Novak, Zrinka, "Hvarska Bratovština Sv. Duha u kasnom srednjem i ranom novom vijeku," *Prilozi povijesti otoka Hvara*, vol. XII, br. 1, 2014, 113-136.
17. Novak, Zrinka, "Hvarska karitativna bratovština Milosrđa u ranome novom vijeku." *Historijski zbornik*, vol. 64, br. 2, 2011, 377-433.
18. Prlender, Ivica, "Bratovštine Slanske knežije Dubrovačke Republike: nakane i postignuća," *Radovi*, vol. 31, br. 1, 1998, 111-112.

19. Sladonja, Mirjana, "Iz prošlosti istarskih bratovština: Knjiga bratovštine sv. Roka (sv. Katarine i sv. Blaža) u Boljunu (1595. – 1663.)," *Croatica Christiana periodica*, vol. 27, br. 52, 2003, 73-106.
20. Slavka T. Petrić, "Bratovštine u Šibeniku," *Croatica Christiana periodica*, vol. 21, br. 39, 1997, 102.
21. Štoković, Alojz, "Statut bratovštine Presvetog Sakramenta iz Umaga (1555.g.)," *Vjesnik Istarskog arhiva*, vol. 4-5, br. (1994.-1995.), 1998, 129-151.
22. Dugački, Vlatko i Regan, Krešimir, „Povijest zdravstvene skrbi i razvoja zdravstvenih ustanova na hrvatskom prostoru," *Studia Lexicographica*, vol. 13, 2015, 35-74.
23. Pezelj, Vilma, "Žene u bratovštinama srednjovjekovnih dalmatinskih gradova," *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, vol. 47, 2010, 155-173.
24. Cetina, Željko i Teklić, Ante, „Bratovština presvetog sakramenta u Rovinju: od sredine XV. do početka XIX. Stoljeća," *Acta Histriae*, vol. 20, br. 1-2, 2012, 1-24.
25. Zoran Ladić, „O nekim oblicima brige za siromašne i marginalne pojedince i grupe u dalmatinskim komunama u kasnom srednjem vijeku," *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 20, 2002, 1-27.

SAŽETAK

Bratovštine su društveno-vjerske udruge laika, usko vezane uz župnu zajednicu, koje nastaju u Europi u srednjem vijeku čiji je cilj bilo promicanje različitih aspekata pobožnosti i socijalne brige za svoje članove i zajednicu u skladu s kršćanskim načelima.

Cilj ovoga rada je da se uz pomoć već analiziranih matrikula i poslovnih knjiga bratovština utvrdi društvena i vjerska uloga bratovština na istočnoj obali Jadrana u kasnom srednjem, i ranom novom vijeku.

Ključne riječi: bratovštine, istočnojadranska obala, matrikula, srednji i novi vijek

ABSTRACT

Fraternities are socio-religious associations of the laity, closely connected with the parish community, which originated in Europe in the Middle Ages with the aim of promoting various aspects of piety and social care for their members and the community in accordance with Christian principles. The aim of this paper is to determine the social and religious role of fraternities on the eastern coast of the Adriatic in the late Middle Ages and the Early modern period through the analysis of statute books and business books of fraternities.

Key words: fraternities, eastern Adriatic coast, statute book, Middle Ages and Modern period